

Streep onder het verleden

Wilma Kieskamp – Trouw 26 januari 2002

Het is dit jaar veertig jaar geleden dat Nederland, onder grote internationale druk, zijn kolonie Nieuw-Guinea afstond aan Indonesië. Papoea-leider Nicolaas Jouwe maakte achter de schermen de onderhandelingen vanaf het begin mee. Hij mocht zelfs de Verenigde Naties toespreken, een bittere ervaring. „Een prachtige toespraak, zei iedereen. Maar ik zag heus wel dat ze medelijden met me hadden." Jouwe, die binnenkort zijn huisje in Delft moet verlaten, hoopt terug te keren naar Oceanië.

De kinderen willen niet dat ik vertrek, zegt Nicolaas Jouwe. Hij is neergestreken op een van de groene plastic tuinstoelen in de woonkamer. Aan de muur hangen drie schilderijen en een fotopanorama van de Baai van Hollandia.

In zijn hoofd is de 78-jarige Papoealeider zijn koffers aan het pakken. Veel hoeft er niet in. Hij heeft schamele bezittingen verzameld in de veertig jaar dat hij in Nederland woont. Van zijn archief vreest hij wel eens dat toch niemand er meer in geïnteresseerd is - al heeft zeker één historicus al zijn belangstelling laten blijken.

Nicolaas Jouwe wil naar Oceanië. Hij wil daar sterven, dichtbij het land waar hij geboren is maar waar hij als politiek leider zelfs op hogebejaarde leeftijd niet welkom is, noch veilig. Het idee is in zijn hoofd gegroeid nadat de woningbouwvereniging in zijn woonplaats Delft aankondigde dat volgend jaar zijn huisje wordt gesloopt. De huurwoning uit de opbouwjaren is niet meer van deze tijd.

En zoals de woningbouwvereniging een streep wil zetten onder het verleden, overweegt ook Nicolaas Jouwe dat te gaan doen. Hij wil weg.

„Fiji, Papua New Guinea (het onafhankelijke buurland van het voormalig Nederlands Nieuw-Guinea, red.), er zijn genoeg landen die me willen hebben", zegt hij, met jeugdig reisverlangen. Nee, niet Irian Jaya, of Papoea zoals het tegenwoordig weer mag heten. Een naam die Jouwe in de jaren zestig zelf nog mede heeft bedacht. Hij is een voorman van het politieke onafhankelijkheidsstreven in de laatste jaren van het Nederlandse bestuur. Hij werd de politieke leider-in-ballingschap van de decennia erna. Hij had nauwe banden met de OPM, het gewapende verzet in Irian Jaya.

Tot op heden is Jouwe voorzitter van de Nationale Bevrijdingsraad West-Papoea. Op zijn oude dag gaat hij binnenkort, waarschijnlijk, zelfs voor het eerst weer actief worden in de politiek in zijn geboorteland. Men wil hem daar benoemen in het Papoea Presidium, de eigen 'regering' die Papoea's vast hebben samengesteld om hun eis van zelfbeschikking kracht bij te zetten. Geen ongevaarlijke functie: onlangs werd de voorzitter van het Presidium vermoord, waarschijnlijk in opdracht van het Indonesische leger.

Nee, in Papoea zelf zal hij pas kunnen terugkeren na zijn dood. Hij wil er begraven worden op het eiland Entjau, waar hij 78 jaar geleden werd geboren. Entjau staat op alle vier kunstwerken aan de wand. Een piepklein, groen eiland in een baai van eindeloos blauw. „Zo klein als het is, woonden er vier stammen. De Sibi's, de Chany's, de Soro's, en wij, de Jouwes."

Zijn vader was stamhoofd. Zelf was Nicolaas ook voorbestemd om stamhoofd te worden. Hij onderging de traditionele vorming, en leerde jagen op wilde zwijnen en zeeschildpadden. Zo had zijn vader het graag willen houden. Maar de Nederlanders in Nieuw-Guinea vonden dat de zoon van het stamhoofd moest leren lezen en schrijven. Al was het maar als voorbeeld voor andere kinderen. Op zijn vijftiende belandde Nicolaas alsnog in de schoolbanken van de bestuurschool in Manokwari. De vlotte leerling werd al snel opgemerkt door het gouvernement. Hij was een van de eerste Papoea-ambtenaren.

Jouwe was 26 jaar toen hij in 1949 als jongste delegatielid, en als een van de weinige Papoea's, aanzat bij de (mislukte) Rondetafelconferentie over de toekomst van Nederlands-Indië. Nederland streed daar, ook toen al, met Indonesië over de vraag wie de meeste rechten had op Nieuw-Guinea, de laatste Nederlandse kolonie in de Oost. Het was een prestigieslag tussen een oude koloniale macht en een jonge republiek, waarbij de Papoea-delegatie - achteraf gezien - vooral diende als passend decor.

Maar jonge ambtenaren als Jouwe geloofden heilig in het Nederlandse gezag en door Nederland gepredikte ambities met de Papoea's. Nooit zou Nederland hen in de steek laten - precies wat in het gewraakte jaar 1962 toch zou gebeuren. „Nederland was toch een christelijke natie. Wij zijn diep gelovig. Op God stelden wij ons vertrouwen, en dus ook op Nederland. Nederland was voor ons een leraar, de beste leraar, die ons kon leiden naar onafhankelijkheid. Zo bespraken we het ook met de bevolking. Ik reisde in die jaren door alle zes residenties van de kolonie. Als adviseur van het gouvernement moest ik onderzoeken hoe de bevolking dacht over een eventuele aansluiting bij Indonesië. Dat was heel duidelijk: slechts tien procent wilde bij Indonesië. Waarom zouden we? Wij waren christelijke Melanesiërs, zij islamitische Aziaten. Van de Indonesiërs hadden we nog nooit gemerkt dat ze het goed met ons voorhadden.”

Hij was in 1952 de eerste Papoea die naar Nederland kwam. In die periode was Nederland nog vol goede moed om 'ons' Nieuw-Guinea tot ontwikkeling te brengen. Haast was geboden, want de jonge republiek Indonesië had ook zijn claims gelegd. In razend tempo werd in Nieuw-Guinea een modelkolonie opgebouwd, een voorbeeld voor hoe gidsland Nederland een van de meest onderontwikkelde gebieden ter wereld in één 'sprong' naar beschaving zou tillen.

Zelfs de komst van Nicolaas Jouwe naar Nederland paste in dat grote experiment. Jouwe mocht als eerste Papoea in Nederland verder leren. Een jongeman uit het land van de koppensnellers! Of hij wilde of niet, hij werd beschouwd als een proefkonijn. Het Parool schreef: 'Het gouvernement heeft hem naar Europa gestuurd om uit te vinden in hoeverre de Papoea mogelijkheden heeft om zich te assimileren en het Europese beschavingsbezit op te nemen'. De krant kon melden dat die assimilatie vlot verliep. Jouwe luisterde, net als alle Nederlanders, naar het radiofeuilleton Familie Doorsnee en reed in een Kever.

Volgens Jouwe is het proefkonijn-verhaal trouwens onzin. „Ik ben niet gestuurd. Ik had zelf gevraagd of ik naar Nederland mocht voor lessen in staatsrecht en politiek. Want de opleiding die ik op de zendingsschool had gehad, stelde niet veel voor. Gouverneur Van Baal, die ik goed kende, vond het een goed plan.”

Terug in Hollandia, de hoofdstad van Nieuw-Guinea, werd hij in 1961 na verkiezingen gekozen in de Nieuw-Guinea-raad, het 'parlement' dat Nederland de Papoea's schonk. Hij werd tweede vice-voorzitter van de raad. „Dat was in april, en we waren zó optimistisch. De

tranen stroomden ons over de wangen toen bij de installatie van de raad op band een toespraak van koningin Juliana werd afgespeeld. Ze zei dat we zelf mochten zeggen wanneer wij onafhankelijk wilden worden. We kregen een jaar om een datum te noemen. Stel je voor, zoiets had een koloniale mogendheid nog nooit ter wereld gedaan. De Indonesiërs was zoiets niet gevraagd hoor! We glommen van trots dat wij, een volk van wie 60 procent analfabeet was, zo'n voorrecht genoten. Dat ons dit werd toevertrouwd."

Direct na de installatie zat de jonge Papoea-politicus aan bij de lunch voor hoogwaardigheidsbekleders. Ze dobberden op de boot van de gouverneur, in de Baai van Hollandia. „Boven een bord nasi vertelde minister Toxopeus van binnenlandse zaken heel rustig en heel overtuigend aan een Australische collega-minister dat Nederland écht van plan was om de Papoea's naar onafhankelijkheid te leiden. Hij zei: 'We hebben geen andere keus, we zullen ze leiden'. Daaruit bleek ook dat het geen schertsvertoning was."

Hoop putten de Papoea's ook uit de verklaring die de Verenigde Naties niet lang daarvoor hadden aangenomen. Jouwe kent nóg het nummer uit zijn hoofd. „Resolutie 1514 (XV): alle niet-zelfbestuurde landen hebben recht op onafhankelijkheid, zelfs als ze op het moment nog onderontwikkeld zijn. Bij die landen hoorden wij! We voelden ons zo sterk. Wat Indonesië ook riep. En wat voor geruchten er ook maar mochten gaan dat er in Nederland steeds meer stemmen opgingen om Indonesië zijn zin te geven, dat Nieuw-Guinea geen oorlog waard was. Nee, met de VN en de Nederlandse regering aan onze zijde zouden we onafhankelijk worden."

In die sfeer van opgewonden verwachting begon Jouwe aan de organisatie van een nationaal congres. „We stelden een politiek manifest op. Ik ging op zoek naar een volkslied, een naam voor ons land, een vlag, die ik uiteindelijk zelf ontwierp. Hele avonden zat ik thuis te schetsen. We hadden concrete symbolen nodig om de bevolking uit te kunnen leggen wat er ging gebeuren. Want ik wist: de Papoea's geloven iets pas als ze het kunnen zien en voelen. En óf het werkte. Die vlag sloeg in als een bom. Toen de Morgenster op 1 december 1961 wapperde, wisten ook de analfabeten: wij worden vrij. Toen stroomden de tranen van vreugde pas echt."

Maar niet meer bij Jouwe. Hij wist, als enige, dat het spel uit was. Al hadden ook collega's in de Nieuw-Guinea-raad al wel hun bange vermoedens.

„Ik zat op datzelfde moment in New York, bij de Verenigde Naties. Nederland moest daar jaarlijks verslag uitbrengen bij de sociaal-economische commissie en vertellen hoe de ontwikkelingen waren in de kolonie. Toen werd er in Den Haag gezegd: er moet ook een Papoea naar de VS. En ze kwamen al snel bij mij uit. Want het enige andere lid van de Nieuw-Guinea-raad dat Engels sprak was mijn collega Herman Womsiwor. Die had het zichzelf geleerd toen hij in de oorlog als 'boy' diende bij Amerikaanse militairen. Eerst werd ik naar Den Haag gevlogen, daarna naar New York."

„Op het ministerie zei men tegen mij: 'Vertel maar in je eigen woorden hoe jullie toewerken naar onafhankelijkheid'. Ik weet niet wat Nederland van mijn optreden bij de VN verwachtte. Ze hoopten waarschijnlijk de VN alsnog te vermurwen. Maar het was een onmogelijke missie. Alsof ik dat niet begreep! Want in september had Nederland het domste gedaan wat je je kon voorstellen. Minister van buitenlandse zaken Luns had het plan gelanceerd dat Nederland de kolonie alsnog zou afstaan, maar dan niet aan Indonesië, maar aan de Verenigde Naties. God mag weten wat Luns bezielde met dat plan. Ik hoorde ervan vlak

voordat ik vertrok uit Hollandia en kon het niet geloven. Die hele lofzang van Nederland op ons Papoea-parlement en ons Papoea-zelfbeschikkingsrecht bleek dus tóch poppenkast te zijn geweest. Nederland stond er internationaal gekleurd op. De rechten van de Papoea's waren juist steeds aangevoerd als belangrijkste reden waarom Nederland de kolonie niet zomaar aan Indonesië kon wegschenken, zelfs al vroeg Indonesië er al bijna twintig jaar om. En nu lag daar, zonder dat wij erin waren gekend, opeens een plan om ons af te staan."

Veertig jaar later weigert hij het nog steeds te geloven. Historici mogen beweren dat Nederland alleen op de rechten van de Papoea's hamerde omdat dat politiek zo uitkwam - Jouwe kan dat niet accepteren. „Daar heb ik te veel mensen voor aan het werk gezien in Nieuw-Guinea die zich zó voor ons inzetten."

Hij had kunnen weigeren om nog langer aan de poppenkast mee te doen. Toch ging Nicolaas Jouwe naar New York, in een onberispelijk pak en met een glimlach op zijn gezicht gebeiteld. Hij wilde er vooral uitzoeken of er echt geen mogelijkheden meer voor de Papoea's waren, iets waar hij in de uithoek Hollandia nooit achter zou komen. „Ze moesten het me eerlijk vertellen."

De speech bij de VN, in november 1961, leverde hem vele complimenten op. Maar Jouwe voelde zich een soort Don Quichotte. „Ik zag ze kijken: arme vent, zijn eigen regering heeft de zaak allang stuk gemaakt en nu mag hij nog een keer komen opdraven om met een mooie toespraak de eer nog wat te redden. Ik zei: 'Geef ons onafhankelijkheid. En laat ons alsjeblieft onze eigen fouten maken'."

Als hij al vermoedde dat sommige VN-diplomaten hem vooral een exotische attractie vonden, liet hij dat niet blijken. Heel subtiel verwees hij er wel naar in zijn tekst: 'Het is best mogelijk dat u verbaasd bent dat wij van het Stenen Tijdperk zó in het tijdperk van de beschaving terecht zijn gekomen. Maar we maken die sprong, als Nederland ons daarbij mag helpen'."

Achter de schermen werd hij snel wijzer. De Nederlandse ambassadeur in de Verenigde Naties, Schuurmans, bevestigde dat de zaak niet meer te redden was. De Amerikanen vonden het onzin om Indonesië nog langer de laatste Nederlandse kolonie te weigeren, zeker nu Nederland toch niet meer wist wat het wilde. Met hun invloed in de VN zouden de Amerikanen zorgen dat de zaak aldus werd beklonken. (Formeel bevestigden de VS dat standpunt pas in februari 1962, na een beroemd bezoek van minister Robert Kennedy aan Jakarta.)

De Nederlandse ambassadeur bij de Verenigde Staten, Van Rooijen, was zelfs heel openhartig tegenover Jouwe. De ambassadeur had zelf een pijnlijke ontmoeting gehad met de Amerikaanse president Kennedy. „Kennedy zei dat hij niet begreep wat voor nut de kolonie nog voor Nederland had. En toen Van Rooijen antwoordde dat de VS zich toch wel eens ergens inzetten puur voor de mensenrechten, bijvoorbeeld in West-Berlijn, was het antwoord van de president dat dat geen vergelijking was. 'Dat zijn beschaafde Europeanen, dat is heel iets anders dan 700 000 mensen die nog in het Stenen Tijdperk leven'." Tegen Jouwe voegde de VN-ambassadeur er misnoemdig aan toe: 'En dat is nu het land dat jullie lot in handen heeft'.

De rest was formaliteit, zoals Jouwe zelf zegt. In maart 1962 begonnen, in het geheim, de onderhandelingen tussen Nederland en de Verenigde Staten die zouden leiden tot het Verdrag

van New York, in augustus 1962. Nederland stond de kolonie af, Indonesië mocht het gebied in 1963 inlijven. Premier De Quay sprak na de overdracht tegen de Papoea's de beroemde woorden: 'We wensen jullie het beste'.